

УДК 613.6.015/613.6.027+613.69

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ТА РОЛІ ЗАХОДІВ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ В СИСТЕМІ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛЬОТІВ ДЕРЖАВНОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ

В.В. Кравчук, кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної, морської медицини та психофізіології факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації Української військово-медичної академії

Резюме. В статті представлено варіант вирішення однієї з важливих проблем авіаційної медицини, а саме визначення місця та ролі заходів психофізіологічного супроводу професійної діяльності військових льотчиків в загальній системі медичного забезпечення польотів державної авіації України. Запропоновано перелік основних термінів та їх визначення, що дозволяють в подальшому вирішити питання щодо встановлення основних принципів і стратегічних напрямів наукового обґрунтування та розроблення концептуальної моделі системи зазначених заходів.

Ключові слова: військові льотчики, заходи психофізіологічного супроводу їх професійної діяльності.

Вступ. На сьогоднішній день достеменно відомо, що єдиним відомим, на сучасному етапі розвитку медичної науки в Україні та за її межами, способом забезпечення ефективності та надійності «людського фактору» в авіації є широке запровадження психофізіологічних технологій під час здійснення заходів медичного забезпечення професійної діяльності, у тому числі, військових льотчиків [1, 5, 6, 8 та багато інших].

Однак, незважаючи на очевидну актуальність та, з першого погляду, простоту достатньо швидкого вирішення зазначеної проблеми авіаційної медицини, існує ряд чинників, що, на наш погляд, протягом багатьох десятиліть перешкоджають системній реалізації як безпосередньо заходів психофізіологічного супроводу, так і всієї системи психофізіологічного забезпечення професійної діяльності зазначеного контингенту в цілому, залишаючи перспективи щодо їх адекватного запровадження на абстрактному рівні.

У першу чергу, до таких чинників слід віднести намагання переважної більшості науковців і практичних діячів розробити та впровадити достатньо закриту, автономну, а значить і функціонально відокремлену від існуючої системи медичного забезпечення діяльності військових льотчиків модель психофізіологічного забезпечення [3]. Деякою

мірою цьому спрє практично повна відсутність у ключових нормативно-правових документах, що регламентують роботу медичної служби на будь-якому рівні, вимог і положень щодо необхідності та механізму реалізації будь-яких психофізіологічних заходів.

Не менш стримуючим чинником є відсутність у структурі державної авіації України кадру з достатнім рівнем підготовки за напрямом «авіаційна психофізіологія». Як наслідок, це призводить до небажання та супротиву запровадження психофізіологічних технологій у медичну практику як самими медичними працівниками, так і військовими льотчиками, по відношенню до яких повинні проводитись зазначені заходи, через низький рівень усвідомлення місця і ролі зазначеного виду забезпечення в системі медичного забезпечення. Особливо це стосується наступного, після психофізіологічного відбору етапу, а саме – психофізіологічного супроводу, що триває протягом усього періоду професійної діяльності зазначеного контингенту.

Саме тому, науковому обґрунтуванню та розробленню системи заходів психофізіологічного супроводу професійної діяльності військових льотчиків передусім повинне передувати визначення єдиної термінології та точних визначень за напрямом досліджень, що дозволить чітко визначити

місце та роль цих заходів в системі медичного забезпечення польотів державної авіації України.

Мета дослідження. Визначити місце та роль заходів психофізіологічного супроводу професійної діяльності військових льотчиків в загальній системі медичного забезпечення польотів державної авіації України шляхом встановлення єдиної термінології та точних визначень за напрямом досліджень.

Об'єкт дослідження: система заходів психофізіологічного супроводу професійної діяльності військових льотчиків.

Матеріали та методи дослідження. Визначення місця та ролі заходів психофізіологічного супроводу в системі медичного забезпечення професійної діяльності військових льотчиків здійснювалось шляхом встановлення переліку основних термінів та формулювання їх визначень на основі аналізу наукових публікацій, навчально-методичної літератури та нормативно-правових документів, з використанням бібліографічного методу дослідження та системного підходу.

Результати дослідження та їх обговорення. Відповідно до чинних нормативно-правових актів і навчально-методичних літературних джерел, медичне забезпечення військ (сил) – це самостійний вид забезпечення, що являє собою систему заходів, які проводяться з метою збереження та зміцнення здоров'я особового складу, надання медичної допомоги військовослужбовцям, їх лікування та найшвидшого відновлення боєздатності та працездатності після захворювань і травм [10, 11].

За цими даними система медичного забезпечення включає комплекс наступних заходів:

- санітарно-гігієнічних;
- протиепідемічних;
- лікувально-профілактичних;
- забезпечення медичним майном;
- підготовки та перепідготовки військово-медичних кадрів;
- наукового вирішення проблем військової медицини;

забезпечення високого рівня бойової та мобілізаційної готовності медичної служби.

Видно, що ні представлено визначення, ні наведений комплекс заходів, що забезпечують системність реалізації медичного забезпечення, не враховують характер і особливості професійної діяльності такої специфічної професійної групи як військові льотчики. Крім того, в їх основу закладено так звану «хворобоцентристську» концепцію функціонування, тоді як в авіаційній медицині за визначенням повинна «панувати» профілактична направленість здійснення заходів медичного забезпечення, або «здоров'яцентристська» концепція [8]. Саме тому, під медичним забезпеченням професійної діяльності зазначеного контингенту в державній авіації України на сьогодні сприймається окремий вид медичного забезпечення, що є системою заходів щодо підтримання професійного здоров'я, оптимізації функціонального стану організму і підвищення працездатності льотного складу, персоналу (зовнішні пілоти (оператори)) з керування безпілотними авіаційними комплексами (безпілотними авіаційними системами), персоналу з управління повітряним рухом, інженерно-технічного складу (персонал, який виконує підготовку авіаційної техніки до польотів) з метою ефективного та безпечного виконання ними завдань за призначенням [9].

Зазначена система включає комплекс: організаційних заходів; лікувально-профілактичних заходів; фізіолого-гігієнічних заходів; реабілітаційно-відновлювальних заходів.

Однак, навіть такий підхід, по суті, не передбачає застосування психофізіологічних технологій для вирішення делегованих у визначенні завдань щодо забезпечення ефективності та надійності праці військових льотчиків. У першу чергу це пов'язано з відсутністю в існуючих нормативно-правових джерелах визначень таких термінів як «психофізіологічне забезпечення» та «психофізіологічний супровід» професійної діяльності військових льотчиків.

На нашу думку, психофізіологічне забезпечення військових льотчиків в державній авіації України повинне стати обов'язковою складовою системи медичного забезпечення військ (сил), що має включати комплекс нормативно-правових, організаційних і психофізіологічних заходів та засобів, спрямованих на забезпечення високого рівня професійного здоров'я, ефективності та надійності професійної діяльності зазначеного контингенту.

У якості складових системи психофізіологічного забезпечення професійної діяльності військових льотчиків доцільно виділяти:

комплекс заходів психофізіологічного відбору кандидатів для оволодіння професією військового льотчика та їх раціонального розподілу за окремими льотними спеціальностями;

комплекс заходів психофізіологічного супроводу професійної діяльності військових льотчиків протягом усього періоду їх професійної кар'єри;

комплекс заходів психофізіологічної реабілітації військових льотчиків, показники професійно важливих психофізіологічних якостей (ПВПФЯ) яких знаходяться за межею професійно допустимих рівнів.

Серед представлених складових, що, по суті, відображають етапність проведення заходів психофізіологічного забезпечення в державній авіації, особливе місце займає комплекс заходів психофізіологічного супроводу професійної діяльності військових льотчиків. Справа у тім, що якщо на етапі відбору кандидатів для оволодіння професією військового льотчика та їх раціонального розподілу за окремими льотними спеціальностями під час вступної кампанії до військових навчальних закладів в Україні, оцінювання відповідності ПВПФЯ вимогам професії передбачене та проводиться, то під час подальшого проведення заходів медичного забезпечення підтримання високого рівня професійного здоров'я, ефективності та надійності професійної діяльності військових

льотчиків, шляхом оптимізації психофізіологічного стану їх організму, підвищення працездатності та адаптаційних можливостей, залишається поза увагою медичних фахівців.

У контексті обговорюваного питання слід зазначити, що в сучасних наукових літературних джерелах існують поодинокі приклади наукового обґрунтування та запровадження психофізіологічного супроводу військово-професійної діяльності [1, 2, 4, 7]. Загалом, сучасні науковці розглядають його як систему організаційних та медико-психологічних заходів, спрямованих на оцінювання, прогнозування, корекцію та реабілітацію функціонального стану організму та професійної працездатності військовослужбовців для підтримання високого рівня боєздатності частин і підрозділів. Виходячи з представленого уявлення про зміст функціонування системи заходів психофізіологічного супроводу військово-професійної діяльності та його значення для підтримання боєздатності, виділяються основні об'єкти спрямування зазначених заходів, до яких відносяться військово-професійна адаптація, військово-професійна працездатність і професійне здоров'я військовослужбовців.

Сутністю такого супроводу є реалізація безперервного моніторингу функціонального та психічного стану військовослужбовців в процесі їх професійної діяльності та реалізація системи заходів (психологічного та медичного характеру), спрямованих на підтримання оптимального рівня їх работо- та боєздатності. Науковою основою даного напрямку є уявлення про цілісну систему військово-професійної (психологічної та фізіологічної) адаптації за наявності норми, передпатології та патології. Таким чином, наукова проблематика психофізіологічного супроводу включає наступні основні компоненти:

професійне здоров'я військовослужбовців, способи його експрес-оцінювання та прогнозування;

військово-професійну адаптацію, її загальну динаміку та кризові моменти, способи оптимізації;

медико-психологічну корекцію та реабілітацію, як систему шляхів і технік активного немедикаментозного втручання, з метою стабілізації стану, забезпечення адекватної поведінки та відновлення втрачених професійно важливих якостей;

військову психофармакологію щодо профілактичного та корекційного застосування лікарських препаратів, що підвищують стресостійкість та функціональні резерви організму (переважно в екстремальних умовах);

п р о ф е с і й н о - п с и х о л о г і ч н у (психофізіологічну) експертизу щодо всебічного та поглибленого оцінювання психологічних і фізіологічних особливостей військовослужбовця, з метою уточнення чи обґрунтування його професійно-посадового призначення (включаючи розробку відповідних діагностичних технік).

Разом з тим, наведений приклад реалізації заходів психофізіологічного супроводу як мінімум не враховує специфіки умов та особливостей професійної діяльності такої професійної групи як військові льотчики.

Саме тому, на нашу думку, психофізіологічний супровід професійної діяльності військових льотчиків повинен включати комплекс заходів щодо діагностики та оптимізації їх психофізіологічного стану, експертизи та прогнозування ступеня професійної придатності, спрямованих на забезпечення високого рівня професійного здоров'я, ефективності та надійності професійної діяльності, шляхом підвищення працездатності та адаптаційних можливостей зазначеного контингенту.

Такий підхід дозволить чітко визначити роль і місце як заходів психофізіологічного забезпечення в цілому, так і психофізіологічного супроводу професійної діяльності військових

льотчиків в загальній системі медичного забезпечення не тільки військ (сил), а й польотів державної авіації України, доповнюючи їх профілактичні блоки сучасною та ефективною складовою, в основі якої лежить «здоров'яцентристська» концепція, що дозволяє підтримувати високий рівень професійного здоров'я, забезпечувати ефективність і надійність праці зазначеного контингенту шляхом оптимізації психофізіологічного стану їх організму, підвищення працездатності та адаптаційних можливостей.

Крім цього, реалізація запропонованих термінів і їх визначень, по суті, закладає фундамент для проведення подальших досліджень щодо встановлення основних принципів і стратегічних напрямів наукового обґрунтування та розроблення концептуальної моделі системи заходів психофізіологічного супроводу професійної діяльності військових льотчиків державної авіації України.

Висновки

У результаті проведених досліджень запропоновано перелік та сформульовано визначення таких термінів, як «психофізіологічне забезпечення» та «психофізіологічний супровід» професійної діяльності військових льотчиків державної авіації України.

Визначено місце та роль заходів психофізіологічного супроводу професійної діяльності військових льотчиків в загальній системі медичного забезпечення польотів державної авіації України, що дозволяє в подальшому ефективно вирішувати питання щодо встановлення основних принципів і стратегічних напрямів наукового обґрунтування та розроблення концептуальної моделі системи зазначених заходів.

Література

1. Глушко А.Н. Роль медицинской службы в обеспечении надежности военно-профессиональной деятельности. Военно-медицинский журнал. 1994. №4. С. 52-54.

2. Донченко В.Г. О концепции психофизиологического обеспечения

профессиональной деятельности военно-служащих. Военно-медицинский журнал. 1999. № 5. С. 60-63.

3. Єна А.І. Система професійного психофізіологічного відбору працівників, які виконують роботи підвищеної небезпеки: автореф.

дис. докт. мед. наук: 14.02.01 – гігієна. Ін-ут мед. праці АМН України. К., 2004. 40с.

4. Коқун О.М., Нічик О.В. Психофізіологічна оптимізація діяльності фахівців в особливих та екстремальних умовах. Актуальні проблеми психології. Т. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. / За ред. С.Д. Максименка. К.: ІВЦ Держкомстату України, 2007. Вип. 6. С. 183-190.

5. Компанієць О.А. Система забезпечення працездатності осіб льотного складу: автореф. дис. докт. мед. наук: 14.02.01 – гігієна. ДУ «Ін-ут мед. праці АМН України». К., 2009. 36 с.

6. Кравчук В.В. Організаційні та методичні аспекти проведення заходів психофізіологічного супроводу професійної діяльності військових льотчиків. Проблеми військової охорони здоров'я: Зб. наук. пр. К.: УВМА, 2018. Вип. 50. С. 74-84.

7. Погодин Ю.И., Новиков В.С., Боченков А.А. Психофизиологическое обеспечение профессиональ-

ной деятельности военнослужащих. Военно-медицинский журнал. 1998. Т.319. № 11. С.27-36.

8. Пономаренко В.А. Профессиональное здоровье личного состава как категория боеготовности и боеспособности войск. Военно-медицинский журнал. 1991. № 5(3). С. 54-57.

9. Правила медичного забезпечення польотів державної авіації України, затв. наказом Міністерства оборони України 30 вересня 2015 року № 519, зареєстроване в міністерстві юстиції України 22 жовтня 201 року № 1287/27732.

10. Руководство по медицинскому обеспечению советской армии и военно-морского флота / введено в действие приказом заместителя министра обороны СССР – начальника Тыла Вооруженных Сил СССР от 31.05.1989 года №64. М.: Военное издательство, 1991. 592 с.

11. Управління повсякденною діяльністю медичної служби / під редакцією Бадюка М.І. К.: «МП Леся», 2012. 382 с.